

## El text hebreu i preguntes d'un jueu medieval a l'evangeli de la infància (Mt 1-2)

Josep Vicent NÍCLÓS

El present article vol oferir el text hebreu, acompanyat de la traducció catalana, de l'evangeli de la infància de Mateu, amb les glosses d'un autor jueu medieval, Shem Tob ibn Shaprut (segles XIV-XV), que es troba en el Llibre XII (o XIII segons les dues recensions dels manuscrits) de la seva obra polèmica *La Pedra de Toc*,<sup>1</sup> obra dividida en quinze o setze llibres, segons recensions i que tracta de temes filosòfics (llibre I), veterotestamentaris (llibres II-X), d'haggadà (llibre XI), l'evangeli de Mateu (llibre XII) i la doctrina cristiana (llibres XII-XV). En la segona part de l'article oferirem els nostres comentaris al text.

L'obra es conserva en més de divuit manuscrits, dividits en dues recensions, A i B. Per redactar aquest article hem escollit els dos manuscrits més importants de la recensió A, que és la més valuosa críticament:<sup>2</sup> el manuscrit conservat a la Biblioteca del *Collegium Neophytorum*, 17,2 de la Biblioteca Vaticana (= N), del segle XV i lletra sefardita, i el de la Biblioteca Laurenziana-Medicea, Plut. II,17, de Florència (= F), del segle XVI i lletra italiana. Oferim també les variants de la edició de G. Howard, *The Gospel of Matthew according to a Primitive Text*, Georgia 1987 (= E).

Presentem a continuació el text hebreu de Mateu, acompanyat d'una versió hebrea moderna,<sup>3</sup> les glosses del doctor jueu i la nostra traducció.

1. Sobre el nombre de llibres de l'obra, els problemes textuais i el context de l'autor, vegeu: J. V. NÍCLÓS, *Šem Tob ibn Šaprut, «La piedra de toque» (Eben Bohan)*, Madrid 1997, pp. 57-68. Sortirà pròximament una traducció al català del primer llibre d'aquesta obra.

2. Sobre els problemes textuais, vegeu NÍCLÓS, *Tob*, 69-83.

3. *Sifre ha-Berit ha-Hadašah*, United Bible Societies 1976.

Josep Vicent NÍCLÓS, «El text hebreu i preguntes d'un jueu medieval a l'evangeli de la infància (Mt 1-2), en *El text: lectures i història* (ScrBib 3, Barcelona: PAM – ABCat 2001, pp. 75-105).

## I. Text i Traducció

## Pròleg

## Ms. Neophyti 17,2

השער השנים עשר באונגיליש  
אמר שם טוב בן שפרוט  
ראיתי לתשלים חבורי זה אשר קראתיו  
אבן בחן להעתיק ספרי האונגיליש, עם  
היותם מהספרים היותר אסורים לנו  
לקרא, פן יבואו התלמידים שלא שמשו  
כל צרכם וישתו וישתו מהמים ההם. עם  
כל זה ראיתי להעתיקם לשתי סבות:

האחת, להשיב מתוכם לנוצרים. ובפרט  
למומרים שמדברים בענין אמונתם, ואינם  
יודעים דבר ממנה, ומפבשים פסוקי תורתנו  
הקדושה בענין זר, והפך [...] .  
אמונתם. ובזה יגיע שבח ליהודי  
המתוכח עמהם כאשר ילכדם [...].  
השנית, להראות לבעלי אמונתנו  
חסרון הספרים ההם [...].  
ובזה ידעו ויבינו יתרון ומעלת [...] .  
לפי שלא  
יודע גודל ומעלת הדבר כי אם  
בחינת הפכו.

ואני נשען באל יתו, שלא יצא מזה כי אם  
טוב, כאשר כונתי לטוב. ואכתוב בכל פרק  
ופרק ההשגות אשר יראו לי בתוכו. והנני  
משביע לכל מעתיק בחי העולם לבל יעתיק  
ספרי האונגיליש אם לא יכתוב בכל מקום  
ההשגות אשר כתבתי, כפי אשר סדרתים  
וכתבתים הנח. ואתחל בספר מאטיב אשר  
הוא השרשי בהם.

## Ms. Plut. II, 17

השער השנים עשר באונגיליוש  
אמר שם טוב בר יצחק נר:2 בן שפרוט  
ראיתי לתשלים חבורי זה אשר קראתיו  
אבן בחן להעתיק ספרי האונגיליוש, עם  
היותם מהספרים היותר אסורים לנו  
לקרא, פן יבואו התלמידים שלא שמשו  
כל צרכם וישתו וישתו מהמים ההם. עם  
כל זה ראיתי להעתיקם לשתי סבות:

האחת, להשיב מתוכם לנוצרים. ובפרט  
למומרים שמדברים בענין אמונתם, ואינם  
יודעים דבר ממנה, ומפבשים פסוקי תורתנו  
הקדושה בענין זה, הפך האמת והפך  
אמונתם. ובזה יגיע שבח ליהודי  
הרמה המתוכח עמהם כאשר ילכדם בשוחתם.  
השנית, להראות לבעלי אמונתנו הרמה  
חסרון הספרים ההם והשגיאות הנופלות  
בתוכם. ובזה ידעו ויבינו יתרון ומעלת  
אמונתנו על שאר האמונות לפי שלא  
יודע גודל ומעלת הדבר כי אם  
בחינת הפכו.

ואני נשען באל יתו, שלא יצא מזה כי אם  
טוב, כאשר כונתי לטוב. ואכתוב בכל פרק  
ופרק ההשגות אשר יראו לי בתוכו. והנני  
משביע לכל מעתיק בחי העולם לבל יעתיק  
ספרי האונגיליוש אם לא יכתוב בכל מקום  
ההשגות אשר כתבתי, כפי אשר סדרתים  
וכתבתים הנח. ואתחל בספר מאטיב אשר  
הוא השרשי בהם.

*Pròleg*

## DIGUÉ SHEM TOB IBN SHAPRUT:

M'ha semblat bé, per posar punt i final<sup>4</sup> al meu «Tractat», que vaig intitular «*Eben Bohan*», de traduir<sup>5</sup> els evangelis, encara que ens resultin els llibres més prohibits de llegir a nosaltres; no fos que els alumnes, sense familiaritat amb el seu estil, beguin les seves aigües. Malgrat això, he trobat adient de traduir-los per dues raons:

1. Per tal de respondre, per mitjà d'ells, als cristians; en particular als conversos, que argumenten a favor de la seva religió sense conèixer-ne res. I citen versets de la nostra santa Llei de forma contrària a la veritat i a la seva religió. Amb això millorarà la posició del jueu que disputa amb ells, en la mesura que els farà caure en els seus pous.

2. Per a demostrar als membres de la nostra religió, superior, el defecte d'aquells llibres i els errors que s'han introduït dintre seu. Amb això entendran la superior excel·lència de la nostra fe sobre la resta de religions, ja que no es coneix la virtut d'una cosa més que des de l'examen del seu contrari.

Demano a Déu, sigui beneït, que no en surti d'això sinó bé. Em proposo escriure, darrere de cada capítol, les idees (crítiques) que se m'ocorrin. En fi, conjuro qualsevol copista, per la vida del món, que no copiï el meu llibre sobre els evangelis deixant d'escriure les idees que he posat a cada lloc, tal com les he redactades i inserides aquí. Començaré pel llibre de Mateu, que és fonamental per a ells.

4. O «de completar».

5. O «copiar».

## Capítol 1

## פרק ראשון

- 1 אלה התולדות ישו בן דוד, בן אברהם
- 2 אברהם הוליד את יצחק, יצחק הוליד את יעקב, יעקב הוליד את יהודה ואחיו,
- 3 יהודה הוליד את פרץ וזרח מתמר, פרץ הוליד את חצרון, חצרון הוליד את רם,
- 4 רם הוליד את עמי נדב, עמי נדב הוליד את נחשון, נחשון הוליד את שלמון
- 5 שלמון הוליד את בועז מרחב, בועז הוליד את עובד מרות, עובד הוליד ישי
- 6 ישי הוליד את דוד המלך, דוד הוליד את שלמה מאשת אוריה
- 7 שלמה הוליד את רחבעם, רחבעם הוליד את אביה, אביה הוליד את אסא
- 8 אסא הוליד את יהושפט, יהושפט הוליד את יורם, יורם הוליד את עוזיה
- 9 עוזיה הוליד את יותם, יותם הוליד את אחז. אחז הוליד את חזקיה
- 10 חזקיה הוליד את מנשה, מנשה הוליד את אמון, אמון הוליד את יאשיהו
- 11 יאשיהו הוליד את יכניה ואחיו בגלות בבל.
- 12 יכניה הוליד את שלתי אל, שלתי אל והוליד את זרובבל
- 13 זרובבל הוליד את אביהוד, אביהוד הוליד את [...]
- 14 [...] אקים. אקים הוליד את אליהוד

1. אברהם) אברה N 5. את שלמה) את אשת שלמה E 6. המלך: E F 9. יותם - ואחז הוליד  
 את: E F 10. יאשיהו N) יאשיה E F 11. יאשיהו ש) יאשיה E F 12. יאשיהו ש) יאשיה E F  
 14. אקים (2) ואקים E

*Capítol 1*

(1)

1. Aquestes són les generacions de Jesús, fill de David, fill d'Abraham.
2. Abraham va engendrar Isaac i Isaac engendrà Jacob; Jacob engendrà Judà i els seus germans.
3. Judà engendrà Fares i Zara, de Tamar; Perez engendrà Hesron; Hesron engendrà Ram (Aram).
4. Ram engendrà Amminadab; Amminadab engendrà Nason; Nason engendrà Salmon.
5. Salmon engendrà Boaz, de Rahab la prostituta; Boaz engendrà Obed, de Rut i Obed engendrà Jessè.
6. Jessè engendrà David; David engendrà Salomó de la dona d'Uries.
7. Salomó engendrà Roboam; Roboam engendrà Abies; Abies engendrà Asà.
8. Asà engendrà Josafat; Josafat engendrà Joram; Joram engendrà Ozies.
9. Ozies engendrà Jotam, Jotam engendrà Acáz, Acáz engendrà<sup>6</sup> Ezequies.
10. Ezequies engendrà Manassès; Manassès engendrà Amon; Amon engendrà Josies.
11. Josies engendrà Jeconies i els seus germans en l'exili de Babilònia.
12. (Després de l'exili de Babilònia) Jeconies engendrà Salatiel; Salatiel engendrà Zorobabel.
13. Zorobabel engendrà Abihud; Abihud engendrà Eliaquim; Eliaquim engendrà Azor.
14. Azor engendrà Sadoc; Sadoc engendrà<sup>7</sup> Aquim; Aquim engendrà Eliüd.

6. «Jotam... Acáz engendrà», omès a F.

7. «Eliaquim... Sadoq engendrà», omès als dos manuscrits.

15 אליהוד הוליד את אליעזר, אליעזר הוליד את מתן, מתן הוליד את יעקב

16 יעקב הוליד את יוסף, הוא יוסף איש מרים, אם ישו הנקרא משיח.

לעז קרסטוס

17 [...]

אמר שם טוב המעתיק. יש לנו בזה ד' שאלות. האחת, באונגילי ליוק, פג' ג', מונה היחס בעניו אחר משונה מכל עד דוד. וזהו לשונו:

יוסף בן עלי בן מתן בן לוי בן מלכי בן למך בן יוסף בן מתתיה בן עמוס בן נחום בן עלי כו'. עד בן נתן בן דוד. לא עד שלמה.

שנית, למה מנה הנשים הפגומות בשם: תמר ורות ובת שבע, ולא זכר שרה ורבקה ורחל ולאח? ולא די שמנה אתהן אלא שזכר את אוריה למזכרת עון.

שלישית, אי זה יחס לישו מצד בעל אמו? והנה אמו היתה יכולה להיות משבט אחר.

ואי משום לא תסוב נחלה ממטה אל מטה. וזהו בבת יורשת נחלה. ומשים, מי

נגיד שכן היתה? ואפילו תהיה בת יורשת, אפשר תהיה ממשפחה אחרת משבט

יהודה, לא ממשפחת דוד, שבשבט יהודה רבו המשפחות, גדולות ופחותות.

15. Eliüd engendrà Eleazar; Eleazar engendrà Matan; Matan engendrà Jacob.
16. Jacob engendrà Josep. Aquest Josep era el marit de Maria, la Mare de Jesús que és anomenat el Messies, que és traduït com Crist.
17. (Així, les generacions d'Abraham fins a David van ser catorze; i de David fins a l'exili de Babilònia, catorze; de l'exili de Babilònia fins a Jesús, catorze generacions).<sup>8</sup>

DIGUÉ SHEM TOB, el traductor: nosaltres fem aquí quatre objeccions:

1) En l'evangelí de Lluc, capítol 3 (23-38), es narra la genealogia, fins a David, de forma totalment diferent. Diu: «Josep, fill d'Helí, fill de Matan, fill de Leví, fill de Melquí, fill de Lamakh (Jannai), fill de Josep, fill de Mata-ties, (fill d'Amós), fill de Naum, fill d'Elí (d'Eslí), etc.» fins a fill de Natan, fill de David; no fins a Salomó.

2) Per què enumera les dones irregulars pel seu nom: Tamar, Rut i Bet-sabé i no té en compte Sara, Rebeca i Lia? No n'hi ha prou que les esmenti, sinó que també esmenta Uries, per recordar el pecat?

3) Quina relació hi ha fins a Jesús, de part del marit de la mare? La seva mare podia pertànyer a una altra tribu. I de cap manera «passa l'herència d'una tribu a una altra». <sup>9</sup> Aquest <sup>10</sup> rep l'herència a partir de la filla. I, qui ens diu que Maria era d'aquesta mena? <sup>11</sup> Encara que fos l'hereva, és possible que pertanyés a una altra tribu, diferent, dins de la tribu de Judà i no fos de la casa de David. A la tribu de Judà hi hagué moltes famílies, grans i petites.

8. Verset omès pels dos manuscrits.

9. TB BB 111b.112b.113a.

10. Suposem que es refereix a Jesús.

11. És a dir, de la mateixa tribu. Amb tot això, com diu a continuació podia pertànyer a un altra casa o família, dins la tribu de Judà, i no a la casa de David.

רביעית, והיא הקשה שאין עליה תשובה. למה הביא היחס לבעלה? היה לו להביאו עד אביה או אחיה, אם היו לה, עד כאן.

פרק שני

- 18 ויהי כאשר היתה אמו מאורסה ליוסף, קודם שידע אותה, נמצאת מעוברת מרוח הקדש.
- 19 ויוסף אישה, היה צדיק, ולא רצה לישוב עמה. ולא לגלותה ולהביאה לבושה. ולא למוסרה למות. אבל היה רוצה לכסות עליה.
- 20 ובחשבו בזה הדבר בלבם, הנה מלאך נראה אליו בחלום לאמר: יוסף בן דוד, אל תירא לקחת אשתך מרים, שמרוח הקדש היא מעוברת.
- 21 ותלד בן ותקרא שמו ישוע כי הוא יושיע את עמו מעונותם.
- 22 כל זה לגמור מה שנכתב מאת יי' על פי הנביא:
- 23 "הנה העלמה תהר ותלד בן וקראת שמו עמנו אל" שרוצה לומר עמנו אלהים.
- 24 ויקץ יוסף משנתו. ויעש ככל אשר צוה אותו מלאך יי' ויקח את אשתו.
- 25 ולא ידע אותה עד שילדה בנה הבכור ויקרא שמו ישוע.

18. מאורסה (N) מאורשה F; ארוסה E / הקדש] הקודש E 19. אישה היה צדיק] איש צדיק היה E

20. אליו E F N: לאמר] ואמר E



4) Aquesta dificultat no té resposta: per què la genealogia (de Maria) arriba fins al seu marit? Calia que (Mateu) l'hagués relacionada amb el seu pare, o el seu germà, si en tenia.

(2)

18. (El naixement de Jesús va ser d'aquesta manera:)

S'esdevingué que, en el temps en què Maria era promesa a Josep, abans de conèixer-la, es trobà embarassada de l'Esperit Sant.<sup>12</sup>

19. Josep era un home íntegre, i no volia viure amb ella, ni descobrir-la, de forma que quedés avergonyida o castigada amb la pena de mort. Va preferir ocultar-la.<sup>13</sup>

20. Mentre meditava això en el seu cor, vet aquí un àngel que se li aparegué en somnis i li digué: «Josep, fill de David, no tinguis por de prendre la teva esposa, Maria, perquè està embarassada de l'Esperit Sant.<sup>14</sup>

21. »Donarà a llum un fill i li posaràs per nom Jesús, perquè salvarà el meu poble dels seus pecats».

22. Tot això fou perquè es complís el que anuncià el Senyor del profeta:

23. «Mira, la jove concebrà un fill i li posaràs per nom Emmanuel, és a dir, Déu amb nosaltres».

24. Llavors, Josep despertà del seu somni, fent com li va encomanar l'àngel de Déu, i va prendre la seva esposa.

25. Però no la va conèixer fins que<sup>15</sup> va donar a llum el seu primogènit i li posà per nom Jesús.

12. «Esperant un fill per obra de l'Esperit Sant» (traducció de J. Mateos).

13. «El seu marit, Josep, que era un home recte i no volia infamar-la, va decidir de repudiar-la en secret».

14. «La criatura que porta al seu si és de l'Esperit Sant» (traducció de J. Mateos).

15. «Sense haver-la conegut»: Mateu.

אמר המעתיק, יש לי כאן שלש שאלות:  
 האחת, אם מרים היתה מאורשה ליוסף, מה טעם היה לו לדעתה? והלא אח"ל:  
 "כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה"?

שנית, שאין בכתוב: תהר ותלד, שמשמעו לעתיד, רק הרה ויולדת, שמשמעו  
 בחווה. ולכן הכרח לפרש הכתוב על עלמה שהיתה אז בימי אחז וישעיה, כמו  
 שביארתי, שער ח' פרק ב'.

שלישית, אומרו: "ולא ידע אותה עד שילדה", יובן שאחר שילדה ידע אותה.  
 וכל שכן לפי דעתם בפירוש "עד כי יבא שילה", כמו שנתבאר, שער ב' פרק י"א.  
 והוא הפך אמונתם, שעלתה בתולה לרקיע. וכן מפרק נ"ח ופרק ס"ד, יראה  
 שהיו לישו אחים ואחיות, עכ"ל.

DIGUÉ EL COPISTA: Em vénen al respecte tres objeccions:

1) Si Maria estava promesa a Josep, quina necessitat tenia de conèixer-la? No digueren els nostres savis: «la núvia abans de la benedicció és prohibida al seu home com si fos impura»?<sup>16</sup>

2) A l'Escriptura no es diu: «estarà embarassada i donarà a llum», que es refereix al futur; sinó «està embarassada i dóna a llum», referit al present. Cal, doncs, interpretar l'Escriptura referida a una jove que vivia aleshores, en els dies d'Acáz i d'Isaïes, com es va dir en el llibre vuitè, capítol segon.

3) En dir «no la va conèixer fins que donà a llum» dóna a entendre que, després que infantà, la va conèixer. I molt més a partir de la vostra interpretació de «fins que vingui Siloh» (Gn 49,10), com es va aclarir al llibre segon, capítol onzè.<sup>17</sup> I això és quelcom contrari a la vostra fe, segons la qual va pujar verge al firmament (del cel). Igualment, a partir dels capítols 58 i 64,<sup>18</sup> es desprèn que Jesús tenia germans i germanes.

16. Vegeu el començament del *Maseket kallah*, dels petits tractats del Talmud.

17. La interpretació cristiana d'aquest verset, literalment, «fins que vingui Siloh», és que la reialesa de Judà només es mantindria fins un temps, el de la vinguda de Siloh, és a dir, el Messies Jesús; després no es mantindria. Vegeu: N. FRIMER, *The Preparation of a Critical Edition of the Manuscript Eben Bohan (Confining the Critical Edition to the Nine Portals, sections II through X, dealing with the Bible) by Shem Tov bar Yitzhaq ben Shaprut*, New York 1953, pp. 120-121. (Tesi doctoral mecanografiada presentada al *Jewish Theological Seminary*). La resposta la pren ibn Shaprut del comentari a Gn 49,10 d'Abraham ibn Ezra.

18. Vv. 58 i 64 segons la divisió epigràfica que segueix aquest evangeli: Mt 12,47; 13,55.

## Capítol 2

פרק שלישי

- 1 ויהי כאשר נולד ישו בבית לחם יהודה בימי הורודוס המלך, והנה חוזים בכוכבים באים ממזרח לירושלם
- 2 לאמר: "איה מלך היהודים הנולד? ראינו כוכבו במזרח, ובמתנות חשובות באו" [באנו] להשתהות לו".
- 3 וישמע הורודוס המלך ויבהל, וכל יושבי ירושלם עמו.
- 4 ויקבוץ כל גדולי הכהנים והסופרים ויבקש מהם אם היו יודעים באיזה מקום יולד המשיח
- 5 ויענו אליו: "בבית לחם יהודה דכתיב על פי הנביא:
- 6 'ואתה בית לחם אפרתה ארץ יהודה אין אתה צעיר באלפי יהודה ממך לי יצא להיות מושל בישראל'".
- 7 אז קרא המלך הורודוס לקוסמים בסתר וישאל הטיב מהם זמן ראית הכוכב להם.
- 8 וישלחם לבית לחם. ויאמר אליהם: "לכו ושאלו היטב בעד הילד, ובמוצאכם אותו הגידו לי, וגם אני אבא אליו לשתחות".
- 9 וישמעו אל המלך וילכו. והנה הכוכב אשר ראו במזרח הולך לפניהם עד בואם אל המקום. וכאשר באו בית לחם, עמד נגד המקום אשר שם הילד.
- 10 ויהי כאשר ראו את הכוכב שמחו שמחה גדולה עד מאד.

## Capítol 2

(3)

1. S'esdevingué, quan Jesús va néixer a Betlem de Judà, en els dies del rei Herodes, que uns astròlegs van venir des d'Orient cap a Jerusalem,

2. dient: «On és el rei dels jueus que ha nascut? Hem vist la seva estrella a l'Orient i hem vingut amb regals importants per tal d'adorar-lo».

3. Herodes, el rei, ho va sentir i es descompongué, i amb ell tots els habitants de Jerusalem.

4. I va reunir tots els grans sacerdots i escribes<sup>19</sup> i els preguntà si sabien on hauria de néixer el Messies.

5. Li van contestar: «A Betlem de Judà, com està escrit, d'acord amb el profeta:

6. »Tu, Betlem d'Efratà, terra de Judà, no ets de cap manera la més petita entre els principats de Judà;<sup>20</sup> de tu en sortirà un que governarà sobre Israel».

7. Llavors, el rei Herodes va cridar en secret els mags i els va demanar el moment en què l'estrella se'ls va aparèixer.

8. Els envià cap a Betlem, dient-los: «Aneu i informeu-vos bé sobre el nen i quan el trobeu, m'informeu. Jo també hi aniré per tal d'adorar-lo».

9. Ells escoltaren el rei, van marxar i veieren l'estrella que havien contemplat a l'Orient que anava davant d'ells, fins que arribaren al lloc. Quan entraren a Betlem, es van deturar al lloc on es trobava el nen.

10. Quan veieren l'estrella, es van alegrar moltíssim.

19. A l'edició de HOWARD, *Matthew*, hi apareix «notables» en comptes de «sacerdots i escribes».

20. A l'edició de HOWARD, *Matthew*, 6: «mira, ets insignificant entre les tribus de Judà» (צערין אתה).

11 ויבואו אל הבית וימצאוהו ואת מרים אמו. ויכרעו לפניו וישתחוו לו. ויפתחו את אמתחותיהם ויביאו אליו מנחת זהב ולבנה ומר, לעז מירה.  
12 ויצו בחלום מהמלאך לבלתי שוב אל הורדוס, ויפנו דרך אחרת ללכת אל ארצם.

אמר המעתיק: המגיד להם בכתוב: "ואתה בית לחם אפרתה"? טעה כי איננו כן בספרים שלנו. וגם בהעתקת גירונימוש. ודע שהם אומרים שאלו החוזים בכוכבים היו שלשה. והראיה, שנתנו שלשה דברים. והיו מלכים לפי שהדורון היה חשוב, ע"כ.

פרק רביעי

13 המה הולכים, והנה המלאך יי' נראה אל יוסף: "קום וקח את הנער ואת אמו. וברח למצרים, ושם תעמד עד אומר אליך, כי הורדוס יבקש להרוג את הנער".  
14 ויקח את הנער ואת אמו וירד מצרימה.  
15 ויהי שם עד מות הורדוס, לגמור מה שנאמר על פי הנביא: "וממצרים קראתי לבני".

אמר המעתיק: ראה זה שהאל ית' מבריא בנו. לא כן עשה למשה שגדלו בת פרעה, ע"כ.

11. Entraren dins la casa, i el trobaren amb la seva mare, Maria; s'agenollaren davant d'ell i l'adoraren; van obrir els seus cofres i li presentaren un regal d'or, encens i mir, és a dir, mirra.

12. Llavors un àngel els ordenà, en somnis, que no tornessin cap a Herodes; i van marxar cap a la seva terra per un altre camí.

DIGUÉ EL COPISTA: ¿És que l'Escriptura (a l'Antic Testament) diu segons vosaltres: «i tu Betlem d'Efratà (terra de Judà)?» És un error, ja que no és aquesta la lectura en els nostres llibres, fins i tot en la traducció de Jeroni (de l'Antic Testament).<sup>21</sup> També diuen (els cristians) que els astròlegs eren tres, perquè van oferir tres coses; i que eren reis, perquè el regal era de gran valor.

(4)

13. De camí, l'àngel del Senyor s'aparegué a Josep (dient): «Alça't, pren el noi i la seva mare, fuig cap a Egipte i resta-hi allí fins que t'ho digui, perquè Herodes busca el nen per matar-lo».

14. Així, prengué el nen i la seva mare.

15. I va restar allí fins que Herodes morí, perquè es complís el que havia dit pel profeta: «Vaig cridar d'Egipte el meu fill».

DIGUÉ EL COPISTA: Això implicaria que Déu obliga a fugir el seu fill; no va ser així amb Moisès, al qual va educar la filla del faraó.

21. Vegeu, la Vulgata: «Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in milibus Iuda» (Mi 5,2); Mt 2,6: «et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda».





(5)

16. Aleshores, Herodes s'adonà que els mags s'havien burlat d'ell i s'enfadà moltíssim. Irritat en el seu cor, va ordenar matar tots els nens de Betlem i la seva contrada, tots els que havien nascut durant el temps en què els mags li havien comunicat el naixement del nen.

17. Llavors es va complir el que Jeremies havia profetitzat:

18. «Una veu s'escoltà a Ramà, laments i planys amargs, Raquel que plora pels seus fills, ja que (ells) no existeixen», etc.

19. I s'esdevingué, quan Herodes morí, que l'àngel del Senyor s'aparegué en un somni a Josep, a Egipte, dient:

20. «Alça't, pren el nen i la seva mare, i vés-te'n cap la terra d'Israel, perquè els que cercaven la seva mort ja són morts».

21. Aleshores s'alçà, va prendre el nen i la seva mare, i van tornar cap a la terra d'Israel. Llavors sentiren que Hircanus, el seu nom és Arquelau, regnava a Judà en lloc d'Herodes, el seu pare, i van tenir por d'anar cap allí.

22. L'àngel els ordenà, en un somni, que tornessin cap a la terra de Galgal.

23. Ell va anar a viure en una ciutat anomenada Natzaret, per tal de complir el que havia dit el profeta: «Serà anomenat Natzarè».

**DIGUÉ EL COPISTA:** Tinc tres objeccions al respecte:

1) Si el verset «Raquel plora pels seus fills» es refereix a això, hauria de dir: «Lia plora pels seus fills», ja que després de l'exili de Jerusalem no quedà ningú més que gent de la tribu de Judà i de Leví, amb alguna resta de la tribu de Benjamí.

השנית, אם תאמר שרחל היא אם ישו, ונקראת רחל על שם שנקרא בנה, כבש ואלוף, לפי סברתכם, והלא לא נשבא ולא נהרג עדיין בן? ואם תאמר שבתכה על קרוביה, אם כן איך תקיים זה הפסוק על זה, דכתיב: : כה אמר יי' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפועלתך נאם יי' ושבנו בנים מארץ אויב". " ויש תקוה לאחריתך ושבנו בנים לגבולם", שנראה שעל שבויים היתה בוכה, לא על המתים. ואם המתים הורודוס, איך ישובו? ואיך יתכן נחמת השבה על המתים? שלישית, כתוב פסוק, "כי נזארת יקרא", איננו בכל המקרא, ע"כ.

2) Si dius que Raquel era mare de Jesús i es va anomenar Raquel («ramat») pel nom d'anyell humil que s'atribuí al seu fill, ¿és que ja no li havia estat empresonat i assassinat un fill? Si dius: «del seu grup entre els seus parents». Com es pot aplicar el verset a aquest cas? Ja que es diu a l'Escriptura: «Diu el Senyor: Atura la veu plorosa i les llàgrimes dels teus ulls, perquè hi ha una recompensa per les teves accions, oracle del Senyor» (Jr 31,16). I, «tornaran els fills de la terra enemiga» (v. 16). I «hi ha una esperança per al teu futur i tornaran els fills al seu territori (v. 17)»;<sup>22</sup> implica que el plany fa referència als captius, no als morts. Si és pels morts per mà d'Herodes, com tornaran? És possible un consol de restabliment per als morts?<sup>23</sup>

3) La cita: «serà anomenat Natzarit/Natzarè», no es troba en tota la Escriptura.<sup>24</sup>

22. Vegeu la interpretació d'aquest verset de l'Antic Testament a FRIMER, *Eben Bohan*, 212.

23. Aquest interrogant és, malgrat tot, un punt fonamental de la fe cristiana.

24. És cert, però vegeu: Jt 13,5; Is 11,1; 42,6.

## II. Comentari

Després de la lectura del text de ibn Shaprut es poden plantejar consideracions interessants sobre el pròleg, l'estil del text hebreu i les preguntes del jueu, que tractarem de respondre breument.

### *Pròleg*

Hem presentat el pròleg segons la versió dels dos manuscrits que presenten la lectura més valuosa, dels divuit en què es conserva l'obra. El manuscrit conservat en la Biblioteca Laurenziana-Medizea de Florència i el de la Biblioteca dels Neophyti de Roma.

Encara que el manuscrit dels Neophyti em sembla que és el més antic, de lletra sefardita i, possiblement l'únic copiat a la Península, ha estat objecte de censura eclesiàstica i es nota la llacuna de les paraules que han estat esborrades. D'aquesta censura en surt aquest text, en el segon punt de la introducció:

Per a mostrar als membres de la nostra religió aquells llibres (els evangelis). Amb això, entendran la superior excel·lència; ja que no es coneix la virtut d'una cosa més que des de l'examen del seu contrari.

Des de la nova lectura del manuscrit Neophyti queda implícitament de manifest l'excel·lència dels evangelis, des de la comparació amb la fe jueva, religió diferent o fins i tot contrària.

### *L'autor del text de la traducció que es troba a ibn Shaprut*

En primer lloc s'hauria d'aclarir si aquest savi rabí n'és l'autor. Per a alguns investigadors, la indicació del pròleg: «M'ha semblat bé [...] traduir els evangelis» es podria traduir igualment «M'ha semblat bé [...] copiar els evangelis» ja que el verb (להעתיק) pot significar: «desplaçar, transcriure, copiar, traduir». Segons aquests especialistes, l'autor s'hauria servit d'una traducció de l'evangelí de Mateu, feta per un jueu convers al cristianisme, possiblement als primers temps del naixement d'aquesta religió o d'un temps posterior.<sup>25</sup>

Una altra observació és que parla, al pròleg, d'evangelis en plural, fet que podria ser interpretat etimològicament a "Les Bones Noves", o oracles

25. Vegeu HOWARD, *Matthew*. També L. GARSHOWITZ, «Shem Tob ben Isaac ben Shaprut's Gospel of Matthew», en *The Frank Talmage Memorial*, vol. I, Haifa 1993, pp. 297-332.

messiànics, escrites a l'evangelí de Mateu; o com a voluntat de copiar-trau-  
duir tots quatre evangelis, o al menys, els Sinòptics. De fet, en alguns  
manuscrits es conserva fins als primers versets de l'evangelí de Marc.

Finalment, aquesta versió a l'hebreu ha estat utilitzada per a algunes  
edicions cristianes del text, com es pot veure comparant-la amb l'edició d'I-  
saac Zalkinsohn.<sup>26</sup>

### *L'estil del text hebreu*

Una edició del text de Mateu, prenent com a base un manuscrit con-  
servat a la British Library (Ad n° 26964) i un altre conservat al *Jewish Theo-  
logical Seminary of America* (Ms 2426 (Marx 16), sense els comentaris d'ibn  
Shaprut, ha estat feta recentment: G. HOWARD, *The Gospel of Matthew  
according to a Primitive Hebrew Text*, Georgia 1987.<sup>27</sup> Oferim al lector el text  
de dos manuscrits diferents, amb la traducció hebrea paral·lela que ofereix  
l'edició de Mateu de les Societats Bíbliques Unides (1976). Podem extreure  
algunes conseqüències d'una lectura detinguda del text i la comparació  
amb la versió hebrea moderna:

a) La presència d'omissions i llacunes. Algunes d'aquestes poden ser  
degudes a defecte de copistes, com a la genealogia de Jesús, on s'ometen  
dues persones (Jotham i Acáz) en el manuscrit de Florència (Mt 1,9) i tres  
ascendents (Eliyaquim, Azor i Sadoq) en els dos manuscrits (Mt 1,13-14),  
versemblantment per *homoioteleuton*.

Altres llacunes podrien interpretar-se com a opció volguda del mateix  
traductor o copista a l'hebreu. Són paraules importants teològicament, fet  
que ens podria fer dubtar de la hipòtesi que l'autor fos un convers, ja que  
al convers li interessa destacar els aspectes més importants de la nova fe.

26. I. ZALKINZOHN - D. GINZBURG, London: The Society for distributing the Hebrew Scrip-  
tures 1982. És una edició bilingüe del Nou Testament, amb la traducció al castellà de C. DE  
VALERA.

27. Howard analitza el text hebreu que presenta tenint en compte versions antigues com  
la versió siríaca, el Diatessaron de Tacià, i l'evangelí copte de Tomàs. També es pot veure: P.  
LAPIDE, «Der Prüfstein aus Spanien, der einzige Hebraisierung des Mt-Evangeliums», *Sefarad*  
XXXIV (1974) 227-272. L'autor estudia les relacions amb el llenguatge de la Vulgata, el llen-  
guatge de la Bíblia i el Talmud, semitismes, llenguatge medieval, etc. Es pot consultar també  
l'interessant article de J. ROSENTHAL, «La traducció de l'evangelí de Mateu segons Jacob ben  
Rubèn», *Tarbitz* XXII (1962-3) 48-66 (en hebreu). L'autor posa en paral·lel els pocs fragments  
de Mateu conservats a l'obra *Milhamot ha-Shem*, de Jacob ben Rubèn amb la traducció d'ibn  
Shaprut (de Mt 1-2, només hi ha com a paral·lel la «Genealogia»: Mt 1,1-16). Segons Rosen-  
thal, en el segle XIII ja existia una traducció dels Evangelis a la Península Ibèrica, i abans s'hau-  
rien traduït, amb finalitats evangelitzadores, fragments com el «Prenostre» i el «Magnificat».  
Sobre aquests fragments remet a: BZ VI (1908) 48.

En Mt 1,17-18 s'omet: «Així, les generacions d'Abraham fins a David van ser catorze; i de David fins a l'exili de Babilònia, catorze; de l'exili de Babilònia fins a Jesús, catorze generacions. El naixement de Jesús (Salvador), el Messies, va ser d'aquesta manera». El sentit de la llista de generacions, segons s'interpreta a la literatura rabínica, és mostrar el pecat de la humanitat i la misericòrdia de Déu en la història de la salvació. Es pot veure, *Abot de Rabí Natán* XXII,1:<sup>28</sup> «Diez generaciones hubo desde Adán hasta Noé, ¿qué necesidad había de esto para los habitantes del mundo? Simplemente para enseñarte que todas estas generaciones le provocaron continuamente, pero no trajo sobre ellos las aguas del diluvio a causa de los justos y piadosos que había entre ellos». I, *Abot de Rabí Natán* XXIII,1:<sup>29</sup> «Diez generaciones hubo desde Noé hasta Abrahán. ¿Qué necesidad había de esto para los habitantes del mundo? Simplemente para enseñar que todas estas generaciones le estuvieron provocando y no hubo ni uno de ellos que siguiera los caminos del Santo, bendito sea, hasta que vino Abrahán, nuestro padre, y siguió los caminos del Santo, bendito sea».

L'omissió pot deure's també a pèrdua per *homoioteleuton* ja que la llista de la genealogia de Jesús repeteix una llarga quantitat de noms.

b) Perífrasi o allargament del text de Mateu. Trobem tres casos d'aquesta mena. El primer (Mt 1,23) és un aclariment que no calia ser fet en una traducció a l'hebreu, però sí al llatí o al grec: «Li posaràs per nom Emmanuel, que vol dir Déu amb nosaltres». També la paraula «mirra» (2,11), és posada, en transcripció llatina, juntament amb la paraula hebrea *mor* (HOWARD, *Matthew*, 186).

Un tercer cas (Mt 1,19) consisteix en una perífrasi de caire gairebé targúmic, en el començament del capítol segon:

Josep era un home íntegre, i no volia viure amb ella, ni descobrir-la, de forma que quedés avergonyida o castigada amb la pena de mort, va preferir ocultar-la.

La traducció de les Societats Bíbliques Unides s'ajusta més al text grec:

Josep, el seu marit, que era un home recte i no volia acusar-la de quelcom vergonyós, va decidir de repudiar-la en secret.

La traducció medieval ens orienta cap a l'acusació tradicional jueva, d'adulteri o de relacions il·lícites, d'una forma més explícita que no fa pas

28. M. PÉREZ (ed.), *Abot de Rabí Natán*, València 1987, p. 200.

29. M. PÉREZ (ed.), *Natán*, 203.

el text grec: els verbs «viure amb ella» (amb connotacions sexuals), «descobrir-la», la frase «quedés avergonyida o castigada amb la mort», «ocultar-la» en comptes de «repudiar-la en secret» consideren implícitament quelcom vergonyós.

c) Paraules i noms diferents: Hi ha paraules que podrien suggerir també una traducció-interpretació del Nou Testament. El primer mot que apareix a la traducció *toledot* («generacions»), en comptes de *Yuasín* («genealogia») ens recorda la cèlebre obra, bastant contrària al cristianisme, *Sefer Toledot Jeshu*,<sup>30</sup> que parteix precisament de llegendes talmúdiques sobre el naixement de Jesús, interpretant les dades bíbliques de forma negativa.

En d'altres casos (Mt 2,1) apareixen paraules de l'hebreu medieval, a més de les d'hebreu bíblic o mîshnic, estudiades per P. Lapidé i G. Howard.<sup>31</sup> La paraula «mags» és traduïda com a «astròlegs» –en comptes de «savis» (SBU) o «mags» del text grec– un ofici que en el context de la filosofia religiosa jueva medieval està emparentat, sovint, amb la idolatria; en tot cas, sempre per sota de la profecia. A continuació (Mt 2,4) els «grans sacerdots i escribes» d'Herodes, del text grec, representants del judaisme rabínic, resulten transformats en «endevins» (*qosmim*),<sup>32</sup> que ens recorden els mags de Nabucodonosor (Dn 2,2) o dels faraons (Gn 41,8; Ex 7,11). En canvi, més endavant, els mateixos «astròlegs-mags» són traduïts com a «endevins» (Mt 5,1), perquè ja no hi ha possibilitat de confondre'ls amb els de la cort d'Herodes.

Finalment, trobem un cas en què la traducció medieval utilitza una versió arcaïtzant dels mots (Mt 2,11): «van obrir els seus cofres i li oferiren un regal<sup>33</sup> d'or [...] en comptes de «van obrir les seves arquetes i li oferiren presents: or [...]» (SBU). Abans (Mt 2,2), se'ns indica, a la versió medieval, l'aspecte de donació de regals dins el relat: «hem vist la seva estrella, i amb grans regals venim a adorar-lo», en comptes de «hem vist la seva estrella a Orient i venim a adorar-lo» (SBU). La traducció d'ibn Shaprut sembla desconèixer la dimensió simbòlica i metafòrica dels «presents» per a la tradició cristiana.

d) Conjuncions i nexes. Els nexes temporals que s'utilitzen remetent, de vegades, a l'hebreu medieval. Prenem com a exemple (Mt 1,16) «abans

30. N'hi ha una traducció medieval: J. C. WAGENSEIL, *Tela ignea Satanae* (Altdorf 1681) (reimp.) Gregg 1970. Un estudi crític: S. KRAUSS, *Das Leben Jesu nach jüdischen Quellen*, Berlín 1902. N'hi ha traducció catalana: E. FELIU, «Un antievangeli jueu de l'edat mitjana: el *Sefer Toledot Iesu*», en *El debat intercultural als segles XIII i XIV*. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana, Girona 1988, pp. 238-262.

31. Vegeu HOWARD, *Matthew*, 185.

32. En la versió de HOWARD, *Matthew*, 6, es recull la variant «els seus nobles».

33. També «oblació».

que» (קודם ש-) en comptes de la versió moderna de la SBU (-בטרם + infinitiu constructe + sufixe). Altre exemple (Mt 1,18): «I esdevingué, quan la seva mare» (ויהי כאשר היתה אמו), en comptes de: «la seva mare»...

e) L'ús sintàctic del verb. En relació a la sintaxi verbal, ja G. Howard (p. 183) havia cridat l'atenció sobre el fet que el temps consecutiu o d'imperfet, amb *waw* versiu, com a temps narratiu del passat, ocupa un lloc molt rellevant. Aquest arcaisme l'interpreta l'autor com a signe que aquesta versió podia haver estat escrita vers el segle I dC.<sup>34</sup> El nostre punt de vista és que aquesta imitació del temps verbal de l'Antic Testament podia fer-la qualsevol rabí medieval que tingués coneixement del text massorètic, com és el cas del nostre autor, que cita a la seva obra *Eben Bohan* milers de vegades el text de l'Escriptura.

Exemples, en efecte, de l'ús narratiu del *waw* versiu abunden, molts amb l'imperfet apocopat. El subjecte es troba darrere del verb, que és el que inicia la frase, segons l'ús semític corrent (Mt 1,24: «I va prendre Josep», etc.), i el verb porta sufixos pronominals (Mt 2,8: «I els va enviar»). La comparació amb la traducció de la SBU és il·lustrativa.

|      | Ibn Shaprut                 | SBU                            |
|------|-----------------------------|--------------------------------|
| Mt   |                             |                                |
| 1,24 | ויקץ...יעש...ויקח           | הקיץ...ועשה...הוא לקח          |
| 2,1  | ויהי כאשר נולד              | בעת אשר נולד                   |
| 2,8  | וישלחם לבית לחם ויאמר       | שלח אותם לבית לחם באמר         |
| 2,9  | וישמעו...וילכו              | שמעו...והלכו                   |
| 2,11 | ויבואו אל הבית וימצאוהו     | הם נכנסו להבית וראו            |
|      | ויכרעו...וישתחוּו...ויפתחוּ | נפלו על...וישתחוּו לו...ופתחוּ |
| 2,14 | ויקם ויקח...וישובו...       | הוא קם ולקח...וישובו...        |
|      | ויהי שם                     | שם נשאר                        |
| 2,16 | וירע...ויתעצב וישלח         | רגז עד מאד ושלח                |
| 2,21 | ויקם ולקח וישובו...         | הוא קם ולקח וישובו...          |
|      | וישמע ויירא ללכת שם         | בשמעו פחד ללכת לשם             |
| 2,22 | ויפץ אל                     | יצא אל                         |
| 2,23 | ויבא וישכן                  | הוא בא וישב                    |

El copista medieval va anotar un error de traducció amb un punt a dalt de Mt 2,2 (hem posat un asterisc i corregit) i com que li semblava curiós

34. HOWARD, *Matthew*, 183: «A time when BH had ceased to be spoken and MH had become dominant».



aquest ús del *waw* versiu va posar també punts en els dos verbs següents, un *qal* i un *niphal* (וישמע-ויבהל), correctes, en canvi, segons aquesta sintaxi.

En d'altres casos s'utilitza la partícula *we-hinne* + participi present en comptes de passat, per tal de donar èmfasi:

|      | Ibn Shaprut        | SBU            |
|------|--------------------|----------------|
| 2,1  | והנה... באים       | באו            |
| 2,13 | המה הולכים... והנה | הם הלכו משם ו- |

### *Les citacions de l'Antic Testament*

Un altre element d'interès, que ens dona a conèixer si un traductor segueix o no sempre el seu text de base, en aquest cas el grec de Mateu o la Vulgata o una versió al romanç, probablement en català, són les citacions de l'Antic Testament. En total hi apareixen quatre citacions de profetes: Is 7,14; Mi 5,1; Os 11,1 i Jr 31,15.

El primer text (Mt 1,23) és traduït, d'acord amb l'Antic Testament, a la versió SBU. Les formes verbals estan en passat (passat i imperfet amb *waw* versiu):

הנה העלמה הרה ויולדת בן וקראת שמו עמנואל

En canvi, ibn Shaprut el tradueix en futur, d'acord amb la citació feta en el text grec de Mateu i el text dels LXX:

הנה העלמה תהר ותלד בן וקראת שמו עמנואל

Aquest canvi verbal, dels LXX i de Mateu, cap al futur, donarà peu, com es veurà, a objeccions de part del jueu a les seves glosses.

La segona citació (Mt 2,6) és de Miquees 5,1 i presenta més canvis. Així tradueix SBU:

‘ואתה בית לחם ארץ יהודה  
אינך צעיר באלופי יהודה  
כי ממך יצא מושל  
אשר ירעה את עמו ישראל’.

A Shem Tob ibn Shaprut tenim el següent:

‘ואתה בית לחם אפרתה ארץ יהודה’

אין אתה צעיר באלפי יהודה  
ממך לי יצא  
להיות מושל בישראל'.

En el primer vers, la versió medieval afegeix «Efratà» tal i com correspon al text de Miquees, i afegeix «terra de Judà», que correspon al de Mateu.

En el segon verset ambdues versions es separen del text massorètic: צעיר להיות באלפי יהודה.

El tercer i quart versets estan d'acord amb el text massorètic a la versió d'ibn Shaprut: «un príncep que pasturarà el seu poble Israel» (SBU; vegeu 1Sa 10,2), segons el text de Miquees de l'Antic Testament: «de tu sortirà per a mi el qui ha de governar Israel».<sup>35</sup>

El tercer oracle profètic (Os 11,1) no presenta gaires diferències a les dues versions hebrees (Mt 2,15). A la traducció de SBU llegim:<sup>36</sup>

ממצרים קראתי לבני

A ibn Shaprut, altra vegada llegim segons el text massorètic:

וממצרים קראתי לבני

La darrera citació (Jr 31,15) ofereix diferències més grans, aprofitades també a les glosses de l'autor medieval. La versió moderna de Mt 2,16 (SBU) és la següent:

קול ברמה נשמע  
נהי בכי תמרורים  
רחל מבכה על בניה  
מאנה להנחם על בניה כי אינם'.

El text d'ibn Shaprut es correspon totalment amb el massorètic:

קול ברמה נשמע  
נהי בכי תמרורים  
רחל מבכה על בניה  
מאנה להנחם על בניה כי איננו'.

35. Vegeu també: FRIMER, *Eben Bohan*, 230. Aquí es refereix al fet que Jesús no regnà mai sobre Israel, com s'indica en el text de l'Antic Testament sobre el Messies.

36. Vegeu també FRIMER, *Eben Bohan*, 228.

La traducció que dona de l'últim verset és diferent, com hem vist. Seguint literalment les paraules de Jeremies (*peshat*), tradueix «no vol que la consolin pels seus fills, perquè ja no hi és (són)». El context de la cita, a Jeremies, és el plany de Raquel com a mare de les tribus de Josep, al regne del nord, destruït pels assiris a l'any 722 aC (vegeu la nota corresponent de la BCI). El context mateuà és la mort dels innocents a Betlem. En canvi, amb el seu literalisme, ibn Shaprut sembla entendre l'aplicació del verset a la persona de Jesús respecte de Maria (Raquel), que anticipadament (vegeu Lc 2,35), contempla la passió del seu fill.

### *Les preguntes d'un jueu*

Els dos primers capítols de Mateu presenten quatre citacions de l'Antic Testament: referides a un anunci de naixement, la procedència betlemita d'un Messies, la baixada a Egipte i el plany de Raquel. El context d'aquestes citacions, en l'evangeli de Mateu, sembla que es relaciona amb l'intent d'integrar el misteri de la persona de Jesús amb tota la tradició d'esperança jueva, és a dir, unir els dos Testaments.

En l'anàlisi que hem fet fins ara, hem vist com el nostre savi rabí, des de la seva traducció, és respectuós –fins i tot tradicionalista o arcaïtzant– amb els aspectes formals del llenguatge. Però, ometrà algunes paraules, farà perífrasis, canviarà alguns mots i, sobretot, els oracles profètics els presentarà segons la forma material de l'Antic Testament.

En aquestes profecies és on ens centrarem principalment i estudiarem les «glosses» o comentaris exegeticoculturals que acompanyen la traducció medieval. En total són cinc a Mt 1-2, igual al nombre de capítols en què divideix aquesta secció: 1. Genealogia (Mt 1,2-17); 2. Anunci de l'àngel a Josep (1,18-25); 3. Adoració dels mags (2,1-12); 4. Fugida a Egipte (2,13-15); 5. Tornada d'Egipte per establir-se a Galilea (2,16-23).

1. Del primer capítol, o genealogia, el rabí n'extreu objeccions que podríem anomenar racionalistes i *halàkiques*. Del primer tipus és la comparació amb la genealogia ascendent de David a Lluc (3,23-38), amb la qual entra en aparent contradicció. Jesús és el «fill de David» als evangelis i a Mt 1, en efecte, ocupa el centre de la genealogia.

Des del punt de vista rabínic, en canvi, l'herència s'atribueix de forma ascendent, del pare fins al patriarca, i les dones no reben l'herència del marit, més que amb certes condicions,<sup>37</sup> ni reben l'herència del pare més

37. Vegeu Mishnà BB VIII,1: «La dona pot donar en herència als seus fills, al marit i als germans, però no pot rebre d'ells l'herència». Vegeu l'edició de C. DEL VALLE, Madrid 1981, p. 672.

que en certs casos, com que no tingués germans i el marit pertanyés a la mateixa tribu.<sup>38</sup> El comentari es basa en les glosses a la genealogia de Jacob ben Rubèn, un altre jueu sefardita, del segle XII, qui va viure al nord de la Península i va escriure una obra polèmica en dotze capítols, *Milhamot ha-Shem* («Les guerres del Senyor»),<sup>39</sup> del segle XII, en la qual respon a preguntes d'un «apòstata». Aquesta obra és una de les fonts principals d'ibn Shaprut. En el llibre onzè d'aquesta obra Ben Rubèn fa algunes preguntes, més breus que en el llibre d'ibn Shaprut, al seu interlocutor, sobre l'evan-geli. Sobre l'herència de les noies observa:

Qualsevol filla podia passar de la tribu del seu pare a una altra, fora de la que havia d'heretar,<sup>40</sup> perquè l'herència no passés a un altre clan. I qui ens podria demostrar que ella (Maria) era la filla hereva? Qui ens demostra que era de la família de la casa David, ja que podia ser donada en matrimoni a algú pertanyent a la resta dels clans d'Israel?<sup>41</sup>

La menció de les dones adúlteres mereix una atenció especial. A la genealogia presenta Jacob ben Rubèn aquesta observació:

Per què menciona Tamar (Mt 1,3), dona de Judà, i cap de les dones d'Abraham, Isaac i Jacob? Per què parla de Rahab, la prostituta, i de la dona d'Uriès, i no d'altres esposes? Potser perquè aquelles tenien defectes? I com presenteu aquest testimoni sobre el vostre Déu? Seria, si més no, com si insistís a recordar la presència del pecat a propòsit d'ell.<sup>42</sup>

A la literatura rabínica es presenta sovint l'elogi de les matriarques. Es pot veure als *Abot de Rabí Natán*, XXXVII,6:<sup>43</sup> «Correspondiéndose con (las siete cosas) por medio de las cuales el Santo, bendito sea, creó su mundo, creó tres patriarcas y cuatro matriarcas. Los tres patriarcas son: Abrahán, Isaac y Jacob; y las cuatro matriarcas son: Sara, Rebeca, Raquel y Lea».

L'exegeata cristià Nicolau de Lira presenta unes observacions, molt més injurioses, procedents de crítiques jueves que suposem que serien de caràcter molt més popular que les que s'exposaven en un llibre publicat:

En aquesta genealogia de Jesús Natzarè, en el començament del Nou Testament, no es menciona cap dona santa, és a dir, Sara, Rebeca, etc., sinó les

38. Nm 27,8, TB BB 110b.111a.115a.120a.

39. La obra ha estat editada per Y. ROSENTHAL, Jerusalem 1963. Traduïm de l'hebreu.

40. Suposem que per falta de fills barons.

41. Y. ROSENTHAL (ed.), *Milhamot ha-Shem*, 143.

42. Y. ROSENTHAL (ed.), *Ha-Shem*, 142-143.

43. M. PÉREZ (ed.), *Natán*, 235.

quatre esmentades, totes reprovades en l'Antic Testament [...] d'això es manifesta clarament que tota la genealogia de Jesús estava ordinada a la impuresa de la carn i a la idolatria. D'això s'infereix que no va ser veritablement Messies (*vere christus*) i que els cristians son transgressors de la llei i impurs. Perquè mengen carns impures i prohibides a la llei. Són idòlatres pèssims, que adoren Jesús, simple home, com a Déu, i adoren la forma cuïta per ells amb froment, com si fos Déu, la qual cosa fa riure, i després la mengen, la qual cosa és horrible».<sup>44</sup>

El caràcter popular d'aquestes crítiques de l'Eucaristia és testimoni a tota l'Edat Mitjana. En un testimoni anònim del segle xv es recull la crítica popular jueva que és contestada per un convers. Es tracta d'*El Declarante de los judíos*.<sup>45</sup>

A la genealogia de Jesús es mencionen dones adúlteres i no les grans matriarques veterotestamentaries, i Jesús, sorprenentment, rep l'herència

44. NICOLAU DE LIRA, I,280,a: «Ex quo arguit sic: In hac genealogia iesu christi nacareni qui est principium novi testamenti nulla sancta mulier nominatur, scilicet sara, rebecca, et caeterae, sed tum quattuor predictae qui sunt in scriptura reprobatae. (Prima namque scilicet thamar sub simulatione meretricis supposuit se iudeo socero suo, et sic concepit ex ipso phares et cara. Gen. XXXVII. Secunda vero fuit raab meretrix cognoscatur. Josue II. Fuit etiam genere chananae, et sic videtur fuisse mulier luxuriosa, villis et idolatra. Tertia fuit ruth de populo moab qui colebat idola. Quarta vero fuit bethsabe qui fuit idolatra ut praedicta in II Reg. XI.) Ex hoc ergo innuitur manifeste quod tota genealogia iesu nacareni et eius nativitas erat ordinata ad immunditiam carnis et idolatriam. Ex quo sequitur quod non fuit vere christus et quod christiani sunt legis transgressores et immundi, comedunt enim carnes suillas et quae in lege sunt prohibita. Sunt enim idolatrae pessimi, adorantes iesum purum hominem tamquam deum et quod est hostiam de frumento ab eis formata coctam adorant sicut deum quod est derisibile, et postea comedunt, quod est horribile».

45. M. TCHIMINO (ed.), *Declarante de los judíos* (introducción histórico-crítica y notas de C. DEL VALLE), Madrid: Aben Ezra 1996.

(Objecta el Jueu:) «La segunda cosa es que fizó contra el primero mandamiento que dice Dios en la ley Deuteronomii en el V capítulo (v. 4) [...] que quiere dezir: "Oye, Israel, el tu Señor Dios uno es". E El (Jesús) mandó fazer Dios de pan de trigo cada día e vosotros, los christianos, fazédeslo de buenamente. Primero lo adorades e después lo comedes. Tomades otro día e fazedes otros tantos más. E pongamos que fuesen dioses verdaderos, pues que los comedes, deufades ser limpios los Cohenes que los comedes, lo que non soys, ca fazedes contra lo que Dios mandó en la ley para siempre que deufades ser limpios. [...] E vosotros tannédeslos (els toqueu) e sodes suzios todos. E ansy comedes lo que non deuedes e commo non deuedes». M. TCHIMINO (ed.), *Declarante*, 151.

(Contesta el convers:) «A lo que dezides que Ihesu Christo mandó fazer dioses, digo que no es así, aquella torta de pan de trigo se torna en Mesías, dichas las palabras santas, e non el Mesías en torta de pan de trigo. E así siempre es el mismo. [...] A lo que dezides que cada día lo manda fazer, digo que verdad es, ca el bien mientras que más vezes se faze e es fecho más vale, más ése mesmo es el que fue el otro día». M. TCHIMINO (ed.), «Declarante», 158.

a partir de la filla (Maria), la genealogia de la qual és relacionada amb el seu marit.

2. El capítol segon, l'anunci de l'àngel a Josep, presenta el mateix tipus d'objecció *halàkica*. Si Maria era promesa amb Josep, hi hauria d'haver «abans que es casessin», ja que la núvia resta prohibida al promès fins al matrimoni pròpiament dit. Des del punt de vista exegetíc compara el temps verbal, en present, del text d'Isaïes, amb referència a esdeveniments contemporanis, amb el temps futur de Mateu; però ja els LXX porten el verb en futur.<sup>46</sup> La tercera qüestió fa referència a la virginitat de Maria, pressuposada per la resta de l'evangeli i el dogma, el qual considera que fou conservada íntegra fins a la seva assumpció al cel.

3. Del capítol tercer, l'adoració dels mags, li crida l'atenció el canvi de la citació de Miquees, en la qual tampoc Jeroni, a la seva versió de l'Antic Testament menciona «terra de Judà». De la tradició midràixica sobre els mags vinguts d'Orient, seguint l'estrella, explica simplement al lector jueu la tradició apòcrifa sobre el seu nombre i que eren reis, segons el valor dels presents que oferiren.

4. El quart capítol, la fugida a Egipte, presenta una breu glossa de caire midràixic. Moisès va ser educat per la filla del faraó com a exemple de providència divina sobre un personatge que està cridat a un destí excel·lent.<sup>47</sup>

5. El cinquè capítol, la tornada d'Egipte, després de la mort dels innocents i d'Herodes, ofereix interpretacions exegetiques de tipus més midràixic que les literalistes que hem vist fins ara.

Segons la versió de la primera part del verset, «Raquel plora pels seus fills», el passatge no tindria una aplicació actual més que aplicat als fills de Lia, els descendents de la tribu de Judà, Leví, i part de Benjamí, entre els quals s'haurien de trobar els infants de Betlem. En la segona part del verset trobem un pronom de tercera persona del singular al text massorètic, «no existeix» i de forma midràixica podria aplicar-se a Maria-Raquel («ramat» en hebreu), que plora per la futura passió de l'anyell humil, dels cànctics del servent d'Isaïes (Is 53,6-7). Segons el savi jueu, el context de Jeremies al·ludeix a una promesa de futura redempció i retorn de l'exili dels captius

46. El rabí jueu no sol comenta aquests textos en la traducció de Mateu. Ja als llibres III-X, que tracten sobre els oracles profètics, havia presentat una línia de comentari semblant, encara que més estesa, i tenint en compte traduccions cristianes, com la de Jeroni, exegetes cristians medievals, com Nicolau de Lira, i teòlegs de prestigi, com Tomàs d'Aquino. Això demostra que per al nostre rabí el text important és l'Antic Testament, des del qual llegeix el Nou, i no al contrari, com fem els cristians. Sobre Is 7, vegeu: N. FRIMER, *Eben Bohan*, 166ss.

47. En el Midràix ExR 1,25-26 s'explica que el Senyor va cercar una dida per Moisès entre les dones hebrees perquè cap dona impura no havia de donar llet a la boca del qui havia d'anunciar la seva paraula. Tothom admirava la bellesa del nen al palau del faraó i la princesa se l'estimava com si fos el seu fill.

i no als qui han mort, possible al·lusió al dogma cristià de la resurrecció dels morts. El text hebreu i la traducció anglesa d'aquest capítol d'Isaïes, amb la de molts altres savis hebreus eminents, van ser publicats a finals del segle passat per A. Neubauer.<sup>48</sup> Tota la secció del c. 53 la refereix a Israel, humiliat a l'exili entre els pagans, el qual porta els dolors i desgràcies del món, així com les iniquitats, tal com si fos el boc emissari de l'Antic Testament.

Per últim, l'últim oracle «serà anomenat Nazarit o Nazarè», en efecte no es troba com a tal en l'Escriptura, encara que Mateu juga de forma midràixica amb el doble sentit, de la ciutat on va viure Jesús els seus primers anys i del personatge que promet a Déu complir un vot durant un temps llarg de la seva vida, és a dir, el *nazir*.

Josep Vicent NICLÓS  
Ben Maimoun, 11, 5th.  
92662 JERUSALEM  
ISRAEL

(acabat en data 23.11.1999)

## Summary

*This article presents, analyses and translates to modern Catalan chapters 1-2 of Shem Tob's Hebrew Matthew, which relates to the Gospel of the Infancy. The translation to the Hebrew was made most probably by a Jew converted to Christianity, who worked in the School of Languages that the Dominican Order had in Catalonia, during the second half of the thirteenth century or the beginnings of the fourteenth. Shem Tob copied this translation on Book XII of his Polemical work Eben Bohan (The Proof Stone) and appended to many chapters of this Hebrew Translation his personal points of view about the Christian Gospels. The Translation to the Hebrew took as Vorlage a Roman Translation to the Catalan of this century. In the text we offer, one can contemplate the style of the Hebrew Text, the oldest that we have of a whole Gospel in Hebrew. This style is full of Biblical Hebrew with some structures of Mishnaic Hebrew. Shem Tob ibn Shaprut wrote on the XIV-XV century (1374-1405) his polemic work Eben Bohan, with XV Books: I. Philosophy of Religion, II-X. Discussion on texts of the Hebrew Bible; XI. Talmud; XII. Gospel of Mathew; XIII-XV. Discussions on the Christian Dogma: Messianic faith, Resurrection of the Dead.*

48. *The 53rd Chapter of Isaiah*, vol. I, Oxford 1876, pp. 88-94 (text hebreu); vol. II, pp. 92-98 (trad. anglesa).